

Militaire acties en de rol van het parlement

Het regeringsstandpunt dat bij een NAVO-actie ter collectieve zelfverdediging van een bondgenoot de inlichtingenplicht voor de regering ex artikel 100 Grondwet niet geldt, wijkt af van het standpunt dat door juristen in verschillende publicaties is ingenomen. Betoogd wordt dat juristen het bij het rechte eind hebben. Het wordt tijd voor een Nederlandse War Powers Act.

De debatten bij de meest recente algemene beschouwingen over de rol van het parlement bij een besluit tot militaire actie tegen terrorisme, geven aanleiding tot enige constitutioneelrechtelijke kanttekeningen. Wij beperken ons voornamelijk tot de standpunten die door regering en leden van de Tweede Kamer zijn ingenomen ten aanzien van de betekenis van de regeringsplicht de beide kamers te informeren onder artikel 100 Grondwet in verband met artikel 5 van het NAVO verdrag. Dit is van belang ook buiten de context van de reactie op de aanslagen van 11 september, nu het tevens raakt aan het thans in herziening zijnde toetsingskader voor uitzending van troepen.

Ter herinnering: artikel 100 Grondwet - juli vorig jaar van kracht geworden - legt, behoudens dwingende redenen, een inlichtingenplicht op aan de regering bij inzet van de krijgsmacht ten behoeve de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde.¹ Artikel 5 van het NAVO verdrag verbindt tot verlening van de bijstand die een bijstand verlenende bondgenoot nodig acht, indien een aanval op een van de bondgenoten plaatsvindt; een aanval op een van hen wordt beschouwd als een aanval op alle bondgenoten.²

Op 12 september heeft de Noord-Atlantische Raad verklaard dat, als vast komt te staan dat de aanval van de dag daarvoor uit het buitenland werd geleid, dit een aanval is in de zin van artikel 5 NAVO.³ Op 2 oktober heeft de NAVO vastgesteld dat dit het geval was. Bij de verklaring is op Nederlands verzoek een toelichting van de Juridisch Adviseur van de NAVO toegevoegd over de reikwijdte van artikel 5 NAVO. De NAVO beschouwt deze verklaring als 'classified information' en is derhalve niet openbaar en wordt evenmin verstrekt wordt aan academici. De NAVO verklaring is door de Nederlandse regering slechts openbaar gemaakt door ter inzage legging bij de Tweede Kamer. Terzake van de visie van de NAVO op artikel 5, kunnen we slechts afgaan op de zienswijze die op de NAVO website is gepubliceerd.⁴

Toepasselijkheid artikel 100 Grondwet

Met het oog op de toepasselijkheid van artikel 100 Grondwet heeft de regering bij monde van de minister-president drie gevallen onderscheiden:⁵ ten eerste de situatie van zelfverdediging door de VS zonder deelname van Nederland, waarvoor artikel 100 Grondwet vanzelfsprekend niet geldt; ten tweede een NAVO-actie ter collectieve zelfverdediging van een bondgenoot op grond van artikel 5 NAVO verdrag, waarop artikel 100 naar de mening van de regering evenmin van toepassing is;⁶ en tenslotte onderscheidde de regering de deelname aan een actie door Nederland aan een actie door de Verenigde Staten al dan niet met andere bondgenoten, in welk geval artikel 100 wel van toepassing zou zijn.⁷

Mij gaat het om het tweede geval. Het regeringsstandpunt dat bij een Navo-actie ter collectieve zelfverdediging van een bondgenoot (d.w.z. een actie op grond van artikel 5 NAVO verdrag), de inlichtingenplicht voor de regering ex artikel 100 Grondwet überhaupt niet geldt - noch de hoofdregel dat het parlement tevoren wordt ingelicht, noch de uitzondering daarop - wijkt af van het standpunt dat door vooraanstaande juristen in verscheidene publicaties is ingenomen.⁸ Ik meen vooralsnog dat de juristen het bij het rechte eind hadden, om de volgende redenen.

Zelfverdediging is geen handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde

Een argument voor haar opvatting lijkt de regering te vinden in de gedachte dat artikel 100 Grondwet spreekt van inzet van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde. Naar voren wordt gebracht dat bij 'handhaving en bevordering' bij de recente grondwetswijziging slechts gedacht is aan vredesmissies en dat NAVO acties onder artikel 5 daar niet bij horen.

Dit laatste is moeilijk verdedigbaar. Het is lastig vol te houden dat het optreden ter verdediging van een bondgenoot niet is 'handhaving of bevordering' van de internationale rechtsorde. Daarbij moet niet vergeten worden dat het inherente recht van zelfverdediging (art. 51 VN Handvest) waarop artikel 5 NAVO gebaseerd is, een voorfase is van het collectief veiligheidsstelsel naar het systeem van het VN-Handvest, hetgeen zelfverdediging ongetwijfeld binnen de reikwijdte van 'handhaving van de internationale rechtsorde' brengt. Een artikel 5 NAVO-actie moet dus gezien worden in het licht van het stelsel van collectieve veiligheid van de VN. Vandaar ook dat de Secretaris-Generaal van de NAVO de verklaring van 12 september heeft gemeld bij de VN Veiligheidsraad. Wij laten hier korthedshalve in het midden in hoeverre de NAVO zelf zich in recente jaren heeft ontwikkeld van een verdedigingsbondgenootschap tot een regionaal stelsel van collectieve veiligheid. Het verschil tussen stelsels van collectieve zelfverdediging en collectieve veiligheid is niet meer zo helder als ooit geconceptualiseerd.⁹

Grondwetsgeschiedenis

Ten tweede wijst ook de geschiedenis van de totstandkoming van artikel 100 Grw niet op een NAVO-uitzondering als waar de regering mee op de proppen komt. Weliswaar werd inderdaad vooral gedacht aan vredesmissies en crisisbeheersingsoperaties niet zijnde (collectieve) zelfverdediging, maar de regering ontkende tijdens de behandeling in eerste lezing uitdrukkelijk dat artikel 100 niet van toepassing zou (kunnen) zijn op militaire acties binnen de reikwijdte van de verplichtingen van het NAVO- (en WEU-)verdrag.¹⁰

Ook bij de bespreking van het rapport van de commissie-Bakker, nauwelijks een jaar geleden, is uitvoerig gediscussieerd over de vraag bij welke vorm van NAVO paraatheid (de activation alerts Actwarn, Actreq, Actord) de inlichtingenplicht van artikel 100 voor de regering ontstaat. Het lijdt geen enkele twijfel dat deze staten van paraatheid, zo deze al niet speciaal voor artikel 5 situaties bedoeld zijn (wat ongetwijfeld het geval is), dan toch in elk geval primair daarop betrekking hebben en artikel 5 NAVO mede als juridische basis hebben. De regering heeft dit destijds allerm minst betwist. Zou er een artikel 5-uitzondering bestaan, dan zou de regering dit bij die gelegenheid ongetwijfeld hebben aangegeven. Van een voorbehoud ten aanzien van militaire bijstand onder artikel 5 NAVO- verdrag was echter geen enkele sprake.

Verdragsplicht dus de Grondwet niet van toepassing

Ten slotte is een redenering te bespeuren die van tijd tot tijd onduikt in Haagse

kringen. Dat is de gedachte dat waar we ons bij verdrag tot een bepaalde handeling hebben verplicht, de grondwettelijke bepalingen niet meer van toepassing zijn. Bij de algemene beschouwingen gaf de minister-president een hint in die richting door te stellen dat bij zelfverdediging onder het NAVO-verdrag 'natuurlijk sprake is van een zekere overdracht' - daarmee kennelijk doelend op overdracht van bevoegdheid, meer in het bijzonder de bevoegdheid tot inzet van de krijgsmacht.¹¹

Vooraf zij gezegd dat er bij schrijver dezes geen twijfel over bestaat dat het verlenen van militaire bijstand aan de Verenigde Staten politiek meer dan gewenst is. Een militaire bijstandsbepaling is er niet om geen gebruik van te maken als het erop aankomt. Bijstandverlening is niet alleen in het belang van een bondgenoot, maar ook eigen belang, al was het maar voor de gevallen waarin wijzelf behoefte hebben aan zelfverdediging. Maar het is een juridisch en feitelijk gegeven dat ook onder artikel 5 van het NAVO-verdrag geenszins vaststaat dat een militaire verplichting door een bondgenoot verleend moet worden, en indien zulke bijstand wordt verleend, waar die dan in moet bestaan.

Wat betreft het feitelijk aspect, zij gememoreerd dat NAVO-bondgenoot ab initio IJsland geen strijdkrachten heeft en dus per definitie geen militaire bijstand kan verlenen.¹² Ook praktisch verkeert de Noord-Atlantische Raad in de onmogelijkheid om eenzijdig te bepalen dat Nederland fregatten, F-16's, een bataljon of een commando-eenheid moet leveren. En juridisch gesproken blijft de militaire inzet, om met de Duitse minister van defensie te spreken, een soevereine beslissing van elke bondgenoot, die daarmee de officiële opvatting van de Duitse regering verwoordde.¹³ Het is uiteindelijk aan elke bondgenoot om vast te stellen hoe men gevolg wil geven aan de verdragsverplichtingen. Artikel 5 NAVO vergt strikt juridisch gesproken niet meer dan dat elke bondgenoot de bijstand verleent die hij nodig acht. Dit is de juridische interpretatie die de NAVO zelf (en bijvoorbeeld bondgenoot Duitsland) van artikel 5 NAVO verdrag geeft.¹⁴

Zelfs als dit anders zou zijn en de betrokken volkenrechtelijke organisatie eenzijdig een bindend besluit zou kunnen opleggen tot deelname aan een bepaalde militaire actie - quod non - dan nog is er geen steekhoudende reden om aan te nemen dat de bepalingen van de Grondwet niet van toepassing zijn. Bij wijze van analogie kan men denken aan het begrotingsrecht: ook ten aanzien van de uitgaven waartoe wij verdragsrechtelijk verplicht zijn bestaat het begrotingsrecht. Niet is in te zien waarom een eventuele volkenrechtelijke plicht tot inzet van de krijgsmacht de regering zou ontslaan van de plicht om conform de grondwettelijke bepalingen te handelen, zoals het krachtens artikel 100 Grondwet de volksvertegenwoordiging inlichten. Voor wie nog twijfelt over de verhouding van de Grondwet tot de NAVO-verplichtingen, zij verwezen naar artikel 11 van het NAVO-verdrag dat ondubbelzinnig stelt dat de bepalingen van dit verdrag met inachtneming van de nationale constitutionele procedures moeten worden uitgevoerd.¹⁵

Wellicht hebben we hier te maken met een geval van Dutch courage; pas als we het idee hebben dat we internationaal-juridisch er niet onderuit komen, dan durven we iets?

De uitzondering van het tweede lid

Op wat de minister-president over artikel 100 lid 2 Grondwet in eerste instantie heeft gezegd, is weinig af te dingen. Er kunnen omstandigheden zijn die het voor de Nederlandse regering nodig maken over te gaan tot inzet van de krijgsmacht zonder dat daarvoor vooraf informatie aan het parlement is verschaft; 'laat staan dat er vooraf instemming van het parlement is verkregen', zo voegde de premier er voor de helderheid aan toe - dit om de onjuiste gedachte bij kamerleden weg te nemen dat artikel 100 Grw weliswaar formeel geen, maar dan toch materieel wel een instemmingsrecht zou behelzen.

Deze visie stuit niet op staatsrechtelijke bezwaren. Een dwingende reden is, behalve het geval van tijdsdwang, het geval waarin het slagen van een operatie afhankelijk is van vertrouwelijkheid of geheimhouding. Daarbij kan - in lijn met de voorbeelden die bij de grondwetsherziening zijn genoemd - gedacht worden aan een operatie waarbij terroristenleiders uit een buitenland zouden worden gearresteerd om elders ter berechting te worden afgeleverd. Het is enigszins megalomaan om te denken dat de VS een dergelijke actie aan de Nederlandse krijgsmacht zou overlaten, maar het is theoretisch niet uit te sluiten. Hooguit zouden bepaalde militaire verkenningactiviteiten van bijvoorbeeld commando's een hoge mate van geheimhouding vergen. Maar zelfs hier geldt dat de informatie dat besloten is tot inzet van leden van het Korps Commandotroepen voor dit doel, allerm minst betekent dat de specifieke acties die zij ondernemen en de timing daarvan vooraf aan het parlement moeten worden meegedeeld.

Hoe dit zij, in tweede instantie vond bij de algemene beschouwingen een zekere constitutionele spelverruwing plaats. Te categorisch werd door sommigen gesuggereerd dat de omstandigheden van het moment reeds een dwingende reden tot geheimhouding van elke militaire operatie oplevert. De vraag naar informatie binnen de relevante constitutionele kaders werd tot een motie van wantrouwen aan de regering en een gebrek aan solidariteit jegens bondgenoten.

Staatsrechtelijke rechtsvergelijking

Het gebrek aan constitutioneel besef dat uit deze benadering spreekt, staat in sterk contrast met de benadering van de Duitse regering en Bondsdag. Een zeer krachtige verklaring van solidariteit met de VS ging gepaard aan een verklaring van trouw aan de bepalingen van de Grundgesetz en de constitutionele voorwaarde van parlementaire instemming die de Bundesverfassungsgericht op grond daarvan heeft gesteld aan inzet van de krijgsmacht.¹⁶ Tevens nam de Bondsdag een resolutie aan waarin volle steun voor en solidariteit met de VS werd verklaard, waarbij tot militaire maatregelen overeenkomstig de constitutionele regels zal worden besloten; deze constitutionele regels hebben bovenal betrekking op de voorwaarde van parlementaire instemming met inzet van de krijgsmacht.¹⁷ Wat minister-president Kok hiervan tijdens de algemene beschouwingen maakte, toen hij suggereerde dat de Bondsdag op 19 september met alle militaire maatregelen zou hebben ingestemd waarover verder geen nadere goedkeuring van of debat met de Bondsdag nodig is, en daar nog een schepje bovenop deed door het te verruimen tot de algemene stelling 'er komen geen negentien parlementaire debatten voor de NAVO-actie', is een kras geval van constitutionele desinformatie.¹⁸ Dit is helaas door kamerleden voor zoete koek geslikt.¹⁹

Het Amerikaanse Congres heeft wel vooraf goedkeuring gegeven aan inzet van de Amerikaanse krijgsmacht, overigens in precieze juridische bewoordingen zich baserend op de War Powers Resolution [Act]. De betreffende goedkeuringsresolutie heeft de veelzeggende naam Authorization for Use of Military Force Resolution; daarmee ontkennend dat de president de krijgsmacht kan inzetten zonder uitdrukkelijke parlementaire machtiging. En net als de Bondsdag, heeft ook het Congres zich in deze resolutie alle rechten voorbehouden onder de War Powers Resolution, inclusief het beginsel van voorafgaande en voortdurende consultatie van het Congres.²⁰

De omvang van de inlichtingenplicht

De omvang van de inlichtingenplicht onder artikel 100 Grondwet - zou die toepasselijk zijn - is door de regering bij deze gelegenheid nog eens nader aangeduid en nader beperkt. De inlichtingenplicht heeft niet als correlaat een instemmingsrecht van het parlement (ook niet een materieel instemmingsrecht), zoals de minister-president nu voor het eerst duidelijk heeft toegeven. Hiermee staat vast dat de inlichtingenplicht

van artikel 100 Grondwet inderdaad het vijgenblad is voor het niet willen toekennen van een parlementair instemmingsrecht met uitzending van de krijgsmacht. Daaraan heeft hij nog toegevoegd dat artikel 100 Grondwet 'geen constitutionele verplichting [bevat] om de Kamers te informeren over de fasen van internationaal overleg en besluitvorming die voorafgaan aan het besluit van de ministerraad. Laat hier geen misverstand over bestaan.'

We wisten uit het rapport van de commissie-Bakker al dat de regering soms al verzuimde relevante VN-resoluties aan het parlement te zenden, maar nu is duidelijk waarom. In het geval van de verklaring omtrent de toepasselijkheid van artikel 5 NAVO met bijbehorende verklaring van de Juridisch Adviseur, heeft de regering nagelaten de Eerste Kamer de betreffende teksten ook maar toe te zenden, en dit terwijl de interpretatie die de regering aan deze verklaring geeft deze kamer een grondwettelijke aanspraak ontnemt.

Gecombineerd met een zeer beperkt aantal gevallen waarin artikel 100 van toepassing wordt geacht, is de omvang van de inlichtingenplicht schameler dan een vijgenblad. De regering hoeft het parlement alleen nog erover in te lichten dat ze een besluit heeft genomen tot inzet van de krijgsmacht, maar het hoe en waarom behoort niet tot de constitutionele plicht ex artikel 100. In de context van de toepassing van artikel 5 NAVO-verdrag speelt dit een bijzondere rol.

Inmiddels heeft de regering immers geweigerd de Staten-Generaal in te lichten over de gronden waarop artikel 5 NAVO-verdrag actief is geworden, ook een vertrouwelijke of geheime informatie verstrekking aan fractievoorzitters van Tweede Kamer en seniorenconvent van de Eerste Kamer is voor de regering kennelijk te veel.²¹ Per saldo redeneert de regering dus dat het parlement niet geïnformeerd hoeft te worden omtrent inzet van de Nederlandse krijgsmacht op grond van artikel 5 NAVO-verdrag, en dat over de reden waarom artikel 5 van het NAVO-verdrag van toepassing is, het parlement niet geïnformeerd hoeft te worden.

Te meer nu artikel 100 Grondwet de regering wel heel geringe verplichtingen oplegt, zou het van democratisch, rechtsstatelijk en constitutioneel besef getuigen als de regering terugkeerde naar de opvatting die zij in eerste lezing bij de grondwetsherziening van 2000 huldigde en artikel 100 gewoon van toepassing verklaart ook in het huidige artikel 5-geval. Dan zou het ook wat beter te slikken zijn als de regering niet helemaal alles vertelt over het waarom van de toepasselijkheid van artikel 5 NAVO-verdrag.

Parlementaire zeggenschap

De kwestie van de uitleg van artikel 100 Grondwet overstijgt de huidige kwestie van de militaire reactie op het terrorisme. De regering is bezig met een herziening van het zogenaamde toetsingskader voor uitzending van troepen. Reeds bij de behandeling van het rapport van de commissie-Bakker is gebleken dat er uiteenlopende opvattingen bestaan over de reikwijdte en modaliteiten van de inlichtingenplicht van de regering onder artikel 100 Grondwet en over de parlementaire zeggenschap onder deze bepaling en daarbuiten. Dit verbaast niet. Artikel 100 blijkt niet te bepalen waarover de regering de Tweede en Eerste Kamer heeft te informeren. Als men poogt de bepaling in het Engels te vertalen, wordt dit enorme hiaat in de bepaling duidelijk. Zowel de huidige als eerdere situaties hebben geen verheldering gegeven van de constitutionele regels. Met het door de regering voor zichzelf vastgestelde 'toetsingskader' heeft het parlement zich afhankelijk gemaakt van de visie die de regering er op na wil houden. Deze blijkt onder druk van de wisselende omstandigheden, van gelegenheid tot gelegenheid te veranderen. Eerder al heeft de commissie-Bakker erop aangedrongen de met vele onzekerheden omgeven procedure rond artikel 100 Grondwet op bindende wijze te regelen. Daar is tot nu toe geen gevolg aan gegeven. Intussen verdient deze suggestie opnieuw aandacht. Het

wordt tijd voor een Nederlandse War Powers Act. De moderne rechtsvergelijking leert dat regeringen niet het initiatief nemen tot wat ook maar die kant uitgaat. Zelfs in Duitsland vergde het tussenkomst van het Bundesverfassungsgericht om te komen tot het inzicht dat parlementaire toestemming tot inzet van de krijgsmacht naar Duits recht een constitutief vereiste is voor uitzending. Ook de geschiedenis van de totstandkoming van artikel 100 Grondwet bewijst dat regeringen uit eigen beweging niet uit zijn op parlementaire zeggenschap. Geheel in lijn met de heersende constitutionele cultuur is met deze grondwetswijziging vermeden om enige wijziging in het constitutionele recht aan te brengen; slechts beoogde zij vast te leggen wat al als geldende praktijk voor juist werd gehouden zonder ook maar een haar te wijken in de richting van parlementaire zeggenschap over inzet van de krijgsmacht. Als dan de regering niet te vinden is voor het maken van een bindende regeling, bestaat er altijd nog het initiatiefrecht van de Tweede Kamer. Maar deze lijkt in zaken van leeuwenmoed liever de rol van lam op zich te nemen. Het lijkt soms alsof we in Nederland geen behoefte hebben aan een krachtige parlementaire ondersteuning van belangrijke besluiten. Is het uit angst voor verantwoordelijkheid? We zullen dus waarschijnlijk een onschuldiger moment moeten afwachten voordat de kamer op dit vlak wetgevend in beweging komt.

Dr L.F.M. Besselink

Leonard Besselink is universitair hoofddocent staatsrecht aan de Universiteit Utrecht.

NOTEN

1. [Terug](#)

Art. 100 1. De regering verstrekt de Staten-Generaal vooraf inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde. Daaronder is begrepen het vooraf verstrekken van inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht voor humanitaire hulpverlening in geval van gewapend conflict. 2. Het eerste lid geldt niet, indien dwingende redenen het vooraf verstrekken van inlichtingen verhinderen. In dat geval worden inlichtingen zo spoedig mogelijk verstrekt.

2. [Terug](#)

Art. 5 NAVO: The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area. Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security.

3. [Terug](#)

De verklaring heeft vermoedelijk dezelfde inhoud als persverklaring (2001) 124 die gepubliceerd is op de NAVO website http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01_124e.htm.

4. [Terug](#)

Zie Kamerstukken II 27 925, nr. 1, p. 3; 'What is Article 5?', <http://www.nato.int/terrorism/five.htm> (laatst geconsulteerd op 5 oktober 2001).

5. [Terug](#)

Handelingen II 2001/02, nr. 2, p. 22.

6. [Terug](#)

In de woorden van de minister-president is dan 'art. 97 van toepassing'. Dit is een kennelijke misslag. Art. 97 Grw heeft in het geheel geen betrekking op het informeren van de Staten-Generaal, maar betreft een taakstelling (lid 1) en het opdragen van oppergezag aan de regering (lid 2). Het heeft geenszins betrekking op de wijze waarop de regering haar verantwoordelijkheid tegenover de kamers heeft waar te maken.

7. [Terug](#)

Nu het geval van art. 5 NAVO van toepassing is verklaard, is onzeker of en hoe het derde geval van het tweede kan worden onderscheiden. Niettegenstaande de overlegbepaling van art. 4 NAVO, is het voor militaire actie van bondgenoten onder art. 5 en 3 NAVO niet strikt noodzakelijk deze te ondernemen na overleg, machtiging of iets dergelijks van de Noord-Atlantische Raad. M.a.w. ook wanneer sprake is van een actie van de VS met een gelegenheidscoalitie waarbij bondgenoten betrokken zijn, is er sprake van zelfverdediging onder art. 5 NAVO, ook als van de geïntegreerde NAVO-bevelstructuren geen gebruik wordt gemaakt (en waar een aantal bondgenoten sowieso buiten staan).

8. [Terug](#)

Prof. mr N.J. Schrijver, De aanslagen op de VS en het volkenrecht, NJB 2001/33; prof. mr A. Koekoek, Voorzichtig met oorlogsverklaring, opiniepagina NRC-Handelsblad 19 september 2001.

9. [Terug](#)

Het Bundesverfassungsgericht, dat inzet van de krijgsmacht buiten Duitsland afhankelijk heeft gemaakt van het constitutief vereiste van voorafgaande instemming van de Bondsdag (behoudens het 'Urgenz-Fall'), maakt - in afwijking van een groot deel van de doctrine - in zijn beroemde oordeel van 12 juli 1994, kennelijk het onderscheid niet meer: 'Verfassungsrechtliche Grundlage für den Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte im Rahmen der VN und der Bündnisse kollektiver Selbstverteidigung, denen die Bundesrepublik Deutschland beigetreten ist, ist allein Art. 24 Absatz 2 Grundgesetz, der besagt: 'Der Bund kann sich zur Wahrung des Friedens einem System gegenseitiger kollektiver Sicherheit einordnen; er wird hierbei in die Beschränkungen seiner Hoheitsrechte einwilligen, und durch seine Ordnung in Europa und zwischen den Völkern der Welt herbeiführen und sichern.'

10. [Terug](#)

Vanuit de EK werd gesteld dat inzet ter uitvoering van verdragsverplichtingen van NAVO en WEU buiten het toepassingsgebied van art. 100 zouden vallen, EK 25 367 (R 1593), nr. 226a, p. 5. De regering ontkende dit uitdrukkelijk, 25 367 (R1593), nr. 226b p. 5. Ook bij de mondelinge behandeling bevestigde de minister van BiZa deze visie, tegen die van een kamerlid in: 'Dat begrip [handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde] omvat [anders dan kamerlid Jurgens stelde] de categorieën 2 tot en met 4 uit het betoog van de heer Jurgens: de verdragsverplichtingen van NAVO en WEU, dus de inzet binnen het kader van een militair bondgenootschap, en daarbuiten in VN-verband', Handelingen EK 3 maart 1998, 22-1071; de minister van defensie was weifelend, maar zonder de toepassing van art. 100 Grw categorisch uit te sluiten, Handelingen EK 3 maart 1998, 22-1074.

11. [Terug](#)

Handelingen II 20 september 2001, 3-108.

12. [Terug](#)

Wel heeft IJsland meegedaan met KFOR, voorzover bekend met 2 vrouwen. Zij werden als arts voor beperkte tijd ingelijfd in het Britse leger.

13. [Terug](#)

Zie website van Bundesministerium der Verteidigung, http://www.bundeswehr.de/index_.html, en Bild-Zeitung, 4 oktober 2001; in deze zin ook de Duitse regering op website <http://www.bundesregierung.de/> pagina-titel: NATO beschließt Bündnisfall 3-10-2001 (laatst geconsulteerd 5/10/01).

14. [Terug](#)

Zie de website van de NAVO over art. 5, hier boven, NATO-issues 'What is Article 5?': 'If a deter mination [under Article 5] is made, each Ally will then consider what assistance it should provide. In practice, there will be consultations among the Allies. [...] Allies can provide any form of assistance they deem necessary to respond to the situation. This assistance is not necessarily military and depends on the material resources of each country. Each individual member determines how it will contribute and will consult with the other members, bearing in mind that the ultimate aim is to 'to restore and maintain the security of the North Atlantic area'. [...] Each Ally is obliged to assist the United States by taking forward, individually and in concert with other Allies, such action as it deems necessary. This is an individual obligation on each Ally and each Ally is responsible for determining what it deems necessary in these particular circum stances.'

15. [Terug](#)

Dit Verdrag zal worden geratificeerd en de bepalingen ervan zullen door de partijen ten uitvoer worden gebracht conform hun onderscheiden grondwettelijke procedures.

16. [Terug](#)

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/187, 19. September 2001. Schroeder: 'Um welche Form der Unterstützung wir auch immer gebeten werden: Es ist eine absolute Selbstverständlichkeit, dass wir bei den Entscheidungen das Grundgesetz und die Rechtsprechung des Bundesverfassungs gerichts - dabei insbesondere die Rechte dieses Hohen Hauses - strikt beachten werden.'

17. [Terug](#)

Deutscher Bundestag, Drucksache 14/6920, 19. 09. 2001: '7. Der Deutsche Bundestag unterstützt die Bereitschaft der Bundesregierung, en Bekundungen der unein geschränkten Solidarität mit den Vereinigten Staaten konkrete Maß nahmen des Beistandes folgen zu lassen. Dazu zählen politische und wirtschaftliche Unter stützung sowie die Bereit stellung geeigneter mili tärischer Fähigkeiten zur Bekämpfung des inter nationalen Terrorismus. Über diese Maßnahmen ist nach Kenntnis der amerikanischen Unterstützungs wünsche in eigener Verantwortung und gemäß der verfassungsrechtlichen Vorgaben zu entscheiden.'

18. [Terug](#)

Handelingen TK 20 september 2001, 3-108-109; op p. 109: 'Wel zal door alle regeringen een beslissing moeten worden genomen, dus ook door de Nederlandse. Dat kan een heel zware beslissing zijn. Die beslissing moet worden genomen op basis van consultaties en van wat ons wordt voorgelegd. Nederland kan als NAVO-lid instemmen met het dan van toepassing verklaren van art. 5. Er komen echter geen negentien parlementaire debatten voor de NAVO-actie.'

19. [Terug](#)

De Hoop Scheffer, Handelingen 20 september 2001 TK 3-123.

20. [Terug](#)

Authorization for Use of Military Force, Joint Resolution, 107th Congress, First Session, SJ 23 Res, 14 September 2001, Section 2.

21. [Terug](#)

Overigens heeft de regering het tot nu toe niet nodig geacht de Eerste Kamer het NAVO-besluit van 12 september toe te zenden, hoewel de regering hierop een standpunt baseert dat deze kamer een grondwettelijke recht (ex art. 100 Grw) ontnemt dat de regering haar bij eerdere gelegenheid nu juist had toegezegd , zie boven voetnoot 18.

[Statement by the North Atlantic Council](#), NATO website

[What is Article 5?](#), NATO website

[Kamerstuk 2000-2001, 27925, nr. 1, Tweede Kamer](#), Terroristische aanslagen in de Verenigde Staten; Brief ministers over de bijzondere bijeenkomsten van de Algemene Raad van de Europese Unie en Noord-Atlantische Raad op 12 september 2001, Overheid.nl

[De aanslagen op de Verenigde Staten en het volkenrecht](#), Prof. mr N.J. Schrijver, Aflevering 33 van 21 september 2001

[Homepage Bundeswehr](#)

[Homepage Bundesregierung](#)

